

L'evolució de la geografia i la seva repercussió en les geografies regionals del món

Lluís RIUDOR i GORGAS
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

La geografia és possiblement una de les ciències que ha experimentat uns canvis més profunds en els darrers decennis a nivell epistemològic, metodològic i pel que fa a les tècniques que utilitza. Potser on la renovació ha estat més visible és en el que tradicionalment es denomina la geografia general o sistemàtica; i si s'accepta una discutible dicotomia, hi ha un altre camp on els canvis han estat menys perceptibles: es tracta de la geografia que intenta explicar la diversitat d'espais que hi ha al món i cadascun d'ells, és a dir el que es podria anomenar genèricament la geografia regional. Aquesta representa una tradició tan antiga com la mateixa geografia. A totes les èpoques els homes han intentat descriure i explicar el món on viuen utilitzant per a això tots els coneixements dels quals disposaven a cada moment històric. Les geografies regionals del món (les geografies universals tradicionals) presenten un interès particular en la mesura en què reflecteixen l'estat de la nostra ciència, dels seus avenços i de les preocupacions dels homes en un període determinat. Així, com assenyala Ferras (1985 b i 1987), tres geografies universals com són la de Malte-Brun (1810), la de Reclus (1987) i la de Vidal de la Blache (1927) representen tres visions del món situades en diferents contextos científics i en diferents estadis de l'evolució de la geografia.

La crisi de la geografia regional

Aquesta antiga tradició «corològica» de la geografia va entrar en crisi després de la Segona Guerra Mundial. A partir d'aquelles dates els geògrafs han abandonat en certa me-

sura el que havia estat un dels camps més fecunds de la nostra disciplina i aixó, tant pel que fa a la geografia regional en general com a la geografia regional del món en particular. D'aquesta manera es renunciava a una de les missions que al llarg de la història havia tingut el geògraf: la d'explicar el món als seus conciutadans; actitud perillosa pel que representa de deixar aquesta tasca en mans d'altres científics o, simplement, dels «mass media» (Claval, 1984).

La crisi de la geografia regional no és aliena a l'esgotament de l'escola regional francesa que havia dominat durant alguns decennis el panorama de la geografia mundial i havia fet de l'estudi regional l'objecte privilegiat de la seva tasca científica. Però el desinterès per l'enfocament regional no és exclusiu de la geografia francesa (o espanyola), sinó que encara es troba en mesura més gran en el món anglosaxó, on els treballs d'àmbit regional són ben escassos, fet criticat per Johnston (1984) que ho qualifica d'actitud miop.

A partir dels anys quaranta, entra en crisi l'intent d'elaborar síntesis regionals totalitzadores com les que havien donat justa fama a l'escola francesa de geografia des de l'aparició del que havia de ser el seu model, el *Tableau* de Vidal de la Blache (1903). Els geògrafs triaran el camí d'incidir només en alguns aspectes de la realitat regional (Floristán, 1955, Vilà, 1983) des del moment que veuen les dificultats de descriure una regió en la seva globalitat. Aquesta renúncia a l'enfocament regional ja s'havia produït fins i tot entre geògrafs tan representatius de l'escola vidaliana com Martonne o Demangeon que, en el volum sobre França de la *Géographie Universelle* de Vidal i Gallois, fan un estudi per separat dels diferents aspectes de la realitat (medi físic, agricultura, indústria, ciutats, comunicacions, comerç) que, segons Meynier (1969), no permet donar una visió prou rica de l'espai francès.

L'interès per l'economia i la societat

S'ha acusat sovint l'escola vidaliana de preocupar-se més per la descripció dels aspectes tradicionals que dels aspectes moderns de la realitat regional, de «mirar enrera» i ser incapaç d'explicar les transformacions que s'estaven efectuant en l'economia i en la societat del seu temps. En canvi, després de la Segona Guerra Mundial, es pot apreciar una nova actitud d'alguns geògrafs que començaran a interessar-se per l'economia i la societat modernes en aquell procés abans esmentat de decantar-se cap a l'estudi d'un sol aspecte de la realitat. La influència d'altres científics socials fou decisiva en aquest sentit i cal destacar el paper dels economistes regionals i d'alguns geògrafs que havien incorporat en els seus estudis l'anàlisi dels mecanismes econòmics en la mesura en què aquests contribueixen a modelar l'espai. En aquest sentit, cal tenir en compte els treballs pioners de Lösch (1944), Ullman (1941) i, més tard, Isard (1960), que assenyalen nous camins en la incorporació de la dimensió espacial dels fets econòmics en l'estudi regional.

L'aparició d'obres com les de George (1956), Boudeville (1961) o Labasse (1966) foren significatives d'una nova concepció de la geografia més atenta a la consideració dels mecanismes econòmics en la comprensió i explicació de la diferenciació territorial. Les geografies socials, amb la seva obra pionera *Geographie Sociale du Monde* (George, 1945),

enriquiran la idea que la utilització de l'espai reflecteix els diferents sistemes econòmics (Buttimer, 1971), fet que permetrà plantejar-se l'estudi regional del món a partir de les característiques socials i econòmiques dels diferents conjunts territorials. Aquesta concepció ja apareix en una obra modesta, però suggerent, com és el *Panorama du Monde Actuel* (George, 1965), on l'explicació de les diferències territorials del món es fa partint de les realitats socio-econòmiques. En el cas espanyol, serà sobretot cap els anys setanta quan es podrà apreciar un interès més gran pels fets de caire econòmic i social en les geografies universals, com succeeix en l'obra dirigida per Vilà (1970), adreçada a un públic ampli de no especialistes, o en la dirigida per Casas Torres (1979), que és un manual universitari.

La incorporació dels fets econòmics i socials com a factors de diferenciació territorial a escales regional, estatal o mundial va suposar una nova visió de l'espai segons la qual aquest és una construcció social. Però aquesta concepció implicava pels geògrafs utilitzar sovint lleis procedents d'altres disciplines que, com assenyala Massey (1985), són «cegues» pel que fa a l'espai i, per altra part, va fer caure sovint en un economicisme o sociologisme que presentava certes connotacions de determinisme econòmic o social.

L'estudi del desenvolupament

Els estudis regionals del món es van veure considerablement renovats a partir del moment que els geògrafs van començar a tenir en compte la dualitat desenvolupament-subdesenvolupament com a fet explicatiu de les diferències territorials a nivell mundial. En aquest aspecte també van ser altres científics socials els que es van preocupar primer d'intentar explicar les causes dels diferents nivells de desenvolupament, que en un principi s'associà a un problema de creixement de les magnituds econòmiques o d'etapes (Rostow, 1960). Les aportacions de l'escola estructuralista llatinoamericana van significar un enriquiment respecte a aquestes primeres interpretacions excessivament simplistes (Molero, 1981), per tal com consideraven el subdesenvolupament com un fenomen global, històric i vinculat al desenvolupament d'altres regions del món (Sunkel i Paz, 1973). Representà un pas endavant el paradigma dependentista que, a partir dels treballs de Frank (1966), Stavenhagen (1965) o Dos Santos (1970) i d'altres autors, explicà el subdesenvolupament a partir de les relacions de dependència respecte a les metròpolis del centre. Aquesta visió del subdesenvolupament arranca dels clàssics del pensament marxista i de les teories de l'imperialisme de Lenin, Bujarin o Luxemburg (Vidal Villa, 1976), que havia tingut ja unes formulacions inicials en obres com la de Baran i Sweezy (1966).

El «descobrimnt» del subdesenvolupament va fer-se en un primer moment a partir d'algunes de les seves components, com la fam i la pobresa (De Castro, 1949 i 1952), el creixement demogràfic (Sauvy, 1951 i 1958), l'explotació colonial o neocolonial (Moussa, 1959) o qüestions més concretes com els problemes agraris (Dumont, 1961), encara que algunes obres, com la dirigida per Balandier (1956), ja intentaren presentar una visió global del fenomen. També l'emergència dels països del Tercer Món i les lluites anticoloniales van jugar un paper rellevant en la presa de consciència d'alguns geògrafs, com és el cas de Dresch (1956) o Lacoste (1959, 1964 i 1965), veritable pioner dels estudis sobre

el desenvolupament des d'una òptica estrictament geogràfica, junt amb Buchanan (1962, 1964, 1966, 1967 i 1968), veritable precursor en el món anglosaxó.

Els geògrafs, però, han trigat a incorporar-se a l'estudi del subdesenvolupament i els debats teòrics sobre el creixement desigual i el Tercer Món són relativament recents (Slater, 1982, Reitsma, 1982 a i 1982 b, Smith, 1982) i plantegen sovint el problema d'utilitzar, per part de la geografia, unes construccions teòriques procedents d'altres camps de les ciències socials. Si, al començament, alguns articles sobre aquest tema mostraven una certa pobresa conceptual (Casas Torres, 1975-76, per posar un exemple espanyol), en el darrer decenni la situació ha canviat força i és significativa en aquest sentit l'aparició de manuals universitaris que tracten el tema del desenvolupament (Dickenson, 1983, Cazes i Domingo, 1975, Di Meo, 1985, Brookfield, 1975 o Arroyo, 1984) i fins i tot d'obres d'àmplia difusió (Manero, 1982) que mostren com aquestes qüestions han entrat ja plenament dins els interessos dels geògrafs.

Una aportació teòrica que considerem cabdal ha estat la de S. Amin (1970 i 1973), que ha proposat explicar la diferenciació de les societats capitalistes perifèriques respecte a les capitalistes centrals com a resultat del procés històric d'expansió del modus de producció capitalista a escala planetària. La proposta de Samir Amin resultà particularment rica per a l'estudi regional del món, perquè significà un marc teòric per entendre els processos de diferenciació territorial no solament a nivell mundial sinó també a escales estatals o regionals. Es tracta, per tant, d'una aportació que permet superar la manca d'un marc general explicatiu que existia en les geografies universals tradicionals que presentaven el món en conjunts territorials separats sense tenir en compte els mecanismes generals efectuadors de l'espacialitat a escala mundial.

L'aportació del paradigma teòric-quantitatiu

Pot semblar estrany citar aquí a l'escola teòric-quantitativa, per tal com aquesta va significar en primer lloc una crítica a la geografia ideogràfica tradicional. Si bé alguns geògrafs situats dins aquest corrent van preocupar-se de la regió en la seva relació amb els processos d'abstracció de la realitat i la construcció de models (Grigg, 1967), el que interessa més és la importància concedida a l'elaboració de teories generals explicatives per entendre fets concrets, la qual cosa apareix en articles com el ja clàssic de Burton (1962). En el cas de les geografies regionals del món, els geògrafs seran cada cop més conscients que no es pot només descriure una regió per ella mateixa, sinó en la mesura que reflecteix l'existència de les lleis i els mecanismes generals que actuen a nivell planetari.

La utilització de models proposada pels geògrafs teòric-quantitatius ha significat, pel que fa a la geografia regional, la possibilitat de millorar els processos d'abstracció de les característiques generals d'una regió i això ha permès, en molts casos, una àlisi més 'fina' dels trets definidors dels diferents territoris del món. Per altra part, la modelització ha facilitat una presentació més clara de l'organització de l'espai, així com una millor lectura dels caràcters essencials de cada regió. Finalment, la 'matematització' de la nostra ciència en els darrers vint-i-cinc anys, la utilització de tècniques més refinades i de

la informàtica han suposat un avenç considerable pel que fa al tractament d'importants volums de dades amb la consegüent millora del coneixement dels diferents territoris del món i de l'explotació de les estadístiques a nivell regional o mundial.

L'assimilació per part del geògrafs de les noves tendències, pel que fa a l'abstracció i la quantificació, ha tingut unes repercussions visibles en els plantejaments d'algunes obres de geografia regional del món recents, com és el cas de la *Géographie Universelle* del grup RECLUS: els autors d'alguns dels volums fan una utilització intensiva dels models gràfics que permeten una anàlisi més aprofundida de les característiques més rellevants dels territoris presentats, així com una explicació més clara per al lector de l'organització dels espais regionals del món. És molt significativa en aquest sentit l'aportació de Ferras (1986), quan es planteja l'anàlisi de la Península Ibèrica a partir d'una sèrie de 'coremes' que li permeten d'avançar en la modernització gràfica dels trets més rellevants del territori peninsular.

L'aproximació sistèmica

Una aportació clau per a la renovació de la geografia regional del món ha estat la Teoria de Sistemes. L'aproximació sistèmica va tenir en Bertalanffy un dels seus principals formuladors en diversos articles recollits en la seva obra pòstuma (*Perspectivas en la teoría general de sistemas*, Bertalanffy, 1975) i va ser desenvolupada en alguns aspectes en articles com el ja clàssic d'Ackerman (1963). Una valuosa aportació fou la de Wallerstein (1974) que, des de principis dels anys setanta, va desenvolupar la Teoria de Sistemes del Món. Les obres d'aquest autor representen un intent d'explicar el món contemporani des d'una perspectiva global (Navarro, 1982). Tot i que l'eix dels treballs de Wallerstein és la formació de 'l'economia-món' partint de l'anàlisi històrica, aquesta permet una explicació a nivell territorial molt suggerent per als geògrafs per tal que, com assenyala Taylor (1985, 15, ed. esp.), 'estructura espacial y ciclo temporal son dos caras de los mismos mecanismos que producen un único marco espacial-temporal'. L'aportació de Wallerstein (així com la ja citada de Samir Amin) han permès avançar en l'explicació del món en termes de globalitat, partint d'un marc teòric general que es trobava absent en les obres de geografia universal tradicionals.

Caldria assenyalar també d'altres aportacions, com les de K. E. Boulding en els seus articles ja clàssics i en la seva obra més recent (Boulding, 1985) en la qual desenvolupa la idea d'un món en termes de sistema totalitzador. És molt significatiu que aquesta aproximació sistèmica es trobi present en obres de geografia regional del món renovadores, com és *Espacios y sociedades* (Méndez i Molinero, 1984 b), en la introducció de la qual el seus autors, seguint les propostes de Dumolard (1975), afirmen que '...la consideración de cualquier aspecto sólo cobra verdadero significado en relación con su funcionalidad dentro del sistema espacial en que se integra...' (Méndez i Molinero, 1984 b, 21). Amb aquestes paraules queda reflectida la necessitat d'estudiar els espais regionals sense perdre de vista el marc general de relacions que conformen l'organització territorial a un nivell més ampli.

En concebre el món com un sistema general dins el qual hi ha uns subsistemes i una sèrie d'interrelacions dinàmiques, el geògraf disposa d'un instrument que li permet pre-

sentar el planeta com un tot, amb unes parts que estan lligades entre elles per processos dinàmics. Aquí hi trobem un gran progrés respecte a la vella concepció de les geografies universals, que descrivien cada estat o conjunt territorial com a compartiments estancs. La teoria de sistemes ha permès entendre i explicar el món com una totalitat en la qual les seves parts estan interrelacionades per processos d'ordre dinàmic.

Percepció de l'espai i el nou humanisme

En els darrers quinze o vint anys, els estudis sobre la percepció de l'espai han introduït en la geografia una nova manera d'enfrontar-se amb els problemes de l'explicació regional. Ja no es tractarà de concebre els territoris del món com quelcom neutre en el qual els homes són simples agents econòmics, sinó de considerar-los en la mesura en què són viscuts subjectivament pels seus habitants. Enfront d'una pretesa lectura «objectiva» de l'espai, es reivindica la visió subjectiva que els diferents grups humans tenen dels territoris que utilitzen en la seva vida quotidiana. Cal, doncs, que la geografia regional del món estigui més atenta a l'home com habitant i a la manera com viu i sent els seus espais més propers. Els geògrafs hem après dels psicòlegs que l'espai no té només una dimensió geomètrica i mesurable, sinó que és quelcom que forma part de la subjectivitat dels homes.

En aquest corrent que intenta tenir en compte les imatges mentals que tenen els homes dels territoris que habiten hi podem trobar les arrels d'un nou humanisme. Com assenyalen Bailly i Ferrier (1986), cal que la geografia regional estigui més atenta a l'experiència de l'espai viscut pels homes i a la seva vida quotidiana. Així proposen que els estudis regionals siguin capaços d'explicar l'experiència única que cada home viu en les seves relacions amb el territori. Aquesta proposta implica que l'èmfasi en l'explicació regional passi de l'anàlisi de mecanismes econòmics pretesament neutres i quantificables a la consideració de la visió subjectiva que els homes tenen de l'espai no solament pròxim, sinó més llunyà, així com de la seva imatge del territori-món. Tot això suposa el pas d'una escala «macro-geogràfica» a una escala «micro-geogràfica» que sigui capaç de captar les íntimes relacions que s'estableixen entre els territoris del món i els homes que els viuen quotidianament. Aquesta aproximació implica no solament tenir en compte les representacions espacials que es fan els homes respecte a l'estructura dels llocs, sinó també (segons Bailly i Ferrier) les representacions que tenen relació amb els significats culturals i socials per tal com aquestes influeixen en les imatges individuals.

Aquests corrents que proposen una nova geografia que neixi de l'home estan molt relacionats amb l'aparició d'un humanisme que intenta superar unes concepcions del món en termes estretament funcionals.

Així, no és estrany que alguns «nous geògrafs regionals» reivindicuin l'experiència vital dels homes i també les visions dels artistes (pintors, poetes, novel·listes) que ens permeten introduir-nos més íntimament en la realitat dels territoris. Els artistes, molt sovint, ens ajuden a endinsar-nos en aspectes desconeguts de l'espai gràcies a la seva sensibilitat, que és més útil per entendre el món que moltes explicacions pretesament objectives basades, per exemple, en fets econòmics. Les aportacions de la geografia de la percepció i del nou humanisme no són totalment antagòniques amb d'altres maneres d'abordar l'estu-

di regional del món, sinó que les completen i les enriqueixen enormement en introduir aspectes com la subjectivitat, la intuïció i la sensibilitat, que ens poden ajudar molt a arribar a un coneixement del nostre planeta i les seves regions molt més ric i a desvetllar en el geògraf aspectes nous de la seva pròpia personalitat.

L'aportació dels corrents radicals

Algunes obres mencionades en l'apartat sobre l'estudi del desenvolupament (com són les relacionades amb les teories dependentistes, per exemple) podrien situar-se dins els enfocaments radicals o crítics en geografia o en altres ciències socials, com passa amb els treballs de P. Baran i P.M. Sweezy entre els economistes. Historiadors, filòsofs i sociòlegs com N. Poulantzas, H. Lefebvre, A. Touraine o L. Althusser (per citar només alguns noms del país veí) van representar l'aparició de postures crítiques en les ciències socials des dels anys seixanta o fins i tot abans (Capel, 1981) i les seves obres van tenir un paper important en el naixement de la geografia en un moment de crisi de les nostres societats occidentals. Una característica d'aquests moviments radicals fou en molts casos un redescobriments del marxisme, que portà implícitament la utilització de les categories marxistes d'anàlisi en l'estudi i explicació de l'espai.

Aquests nous corrents crítics dels anys setanta posaren l'èmfasi en els fets d'ordre social i polític, com són l'estructura de classes, els mecanismes de dominació i la lluita de classes en la mesura en que són productors de l'espacialitat. L'espai, serà, doncs, considerat com un producte social en la configuració del qual juguen un paper molt important les estratègies dels agents territorials. Tots aquests conceptes van ser utilitzats, en primer lloc, per sociòlegs i geògrafs urbans per explicar els processos de construcció de la ciutat i de l'espai urbà. Així, obres com les de M. Castells (1971 i 1972) van tenir un paper destacat en la introducció d'una nova manera de plantejar l'elaboració d'una teoria que expliqués la utilització de l'espai en la seva relació històrica amb la societat.

No podem deixar de mencionar el paper que van tenir en l'aparició dels corrents radicals alguns geògrafs especialitzats en treballs sobre el Tercer Món, com serà el cas de J. Blaut o del brasiler Milton Santos, que va dirigir un número de la revista *Antipode* on s'abordava el tema del subdesenvolupament des d'una òptica crítica fortament influïda pel pensament marxista (Santos, 1977). Segons Garcia Ramon (1985) un altre autor que va influir en el «descobriments» del pensament de Marx entre els geògrafs anglo-saxons va ser K. Buchanan, les obres del qual, ja mencionades abans, van significar una nova manera d'interpretar els problemes del subdesenvolupament, sobretot al continent asiàtic. Cal mencionar també el paper de capdavanter que va tenir Y. Lacoste en l'aparició de postures crítiques en la geografia francesa i com animador de la revista *Hérodote*, que molt sovint ha abordat qüestions relacionades amb el Tercer Món.

La geografia radical dels anys setanta ha aportat una nova visió de l'espai com a resultat i reflex de les relacions entre societats i espais. L'espai hi és considerat com una dimensió de les societats en un moment històric concret i, per tant, a cada etapa històrica hi haurà un espai diferent. El dels nostres dies és el resultat de la superposició dels espais

produïts per les societats anteriors i de la seva remodelació actual. Això comporta valorar especialment la dimensió històrica, en el que podríem considerar un nou historicisme. Però ara ja no es tracta de veure com al llarg de la història cada societat estableix unes relacions diferents amb el medi (com es podia apreciar en el cas de l'escola francesa de geografia), sinó d'analitzar de quina manera, a cada etapa històrica, una societat produeix un espai específic i concret. Aquest enfocament serà molt enriquidor pel que fa a la geografia regional del món i suposarà que la diversitat i els contrastos especials del nostre planeta siguin interpretats com a resultat de l'existència de diferents formacions socials.

La geografia regional ha après, doncs, a tenir en compte els lligams entre societat i espai i a considerar aquest últim com una construcció social. Així, no és estrany que es posi l'èmfasi en l'estudi dels agents efectuadors de l'especialitat i que són diferents a cada escala. Per tant, caldrà tenir en compte el paper dels agents territorials per la diferenciació de l'espai a cada nivell d'anàlisi. Molt significativament, una obra de geografia regional del món, com és la ja citada de Méndez i Molinero, rebrà el títol de *Espacios y Sociedades* i una altra que es pot considerar renovadora (Bosque Maurel, Bosque Sendra i García Ballesteros, 1987), com és la dirigida per E. Lluch (1981-84), s'anomenarà *Geografía de la Sociedad Humana*, posant de relleu que pretén, bàsicament, analitzar les relacions entre societat i espai a nivell mundial.

La renovació de la geografia política

En els darres anys, la geografia regional del món s'ha vist enriquida per la presa en consideració dels fets de caràcter polític i de les relacions entre poder i espai. Durant força temps, la geografia política va estar marcada per la utilització que se'n va fer per part dels geògrafs alemanys en el període anterior a la Segona Guerra Mundial i va tenir un caràcter marginal (Méndez i Molinero, 1984 i Saguin, 1975). Recentment, però, es pot apreciar un creixent interès per l'estudi de l'estat, l'organització del poder, els blocs i aliances polítiques i militars supraestats i, en general totes aquelles qüestions d'ordre geoestratègic que esdevindran fets clau en l'explicació dels grans conjunts territorials. Encara que la geografia política no havia deixat d'interessar a alguns geògrafs, especialment del món anglo-saxó (Taylor, 1985), els corrents radicals dels anys setanta van contribuir a una recuperació de l'interès per alguns temes clàssics de la geografia política, però examinats des d'una òptica crítica. Autors com Y. Lacoste han incorporat progressivament la preocupació per la geografia política en els seus treballs i, molt significativament, la segona edició de la seva *Géographie du sousdéveloppement*, de 1976, porta ja el subtítol de «Géopolitique d'une crise». També creiem molt representativa d'aquesta renovació de l'interès per la geografia política l'aparició d'obres com *L'état du Monde* (Geze, 1981 i ss.), subtítolat «Anuari econòmic i geopolític mundial» o de dos atlas, com són els de Kidron (1981) i Chaliand (1983), que plantegen les grans qüestions geoeconòmiques i geopolítiques del món actual des de perspectives crítiques.

A Espanya la geografia política no va tenir una gran importància, com assenyalen Bosque Maurel, Bosque Sendra i García Ballesteros (1984), encara que als anys quaranta va existir un cert debat a les pàgines de *Estudios geográficos* sobre el que era la geografia

política i la geopolítica (Melón, 1941 i Martínez Val, 1942). Tampoc podem oblidar l'aportació de Vicens Vives (1950), que va tenir una certa influència entre historiadors i geògrafs. Però no serà fins molt recentment que podem apreciar una recuperació de l'interès per la geografia política en obres com la ja mencionada *Geografía de la Sociedad Humana*, on apareix un tractament sistemàtic de les relacions entre poder i territori, que recull molts dels plantejaments d'autors ja clàssics com Claval (1968), Cohen (1970), Sanguin (1977), Raffestin (1980) o Soppelsa (1980).

Per altra part, paral·lelament a la recuperació de la geografia política, també cal tenir en compte el paper creixent que en obres de geografia regional del món es concedeix en fets com són la ideologia, la cultura, les llengües i la religió com elements diferenciadors dels espais mundials. La consideració d'aquestes qüestions ha contribuït a enriquir els estudis regionals del món i a fugir del reduccionisme econòmic o social que podia haver-hi en alguns plantejaments dels anys seixanta. En tot cas, els geògrafs han descobert que l'espai mundial presenta una riquesa i uns contrastos que és necessari explicar des de perspectives àmplies, que tinguin en compte una gran diversitat de factors.

Una nova visió del medi

La geografia regional clàssica de l'escola francesa estava impregnada d'un fort naturalisme que donava una gran importància a l'estudi del medi físic. La crisi d'aquest paradigma i la tendència a posar de relleu les qüestions econòmiques durant els anys cinquanta i seixanta van suposar abandonar o minimitzar la descripció del medi en els estudis regionals, mentre que els geògrafs que es mantenien fidels als postulats de l'escola vidaliana, molt sovint no feien més que presentar per separat els aspectes físics i els humans, cosa que implicava allunyar-se de l'intent d'explicació globalitzadora que hi havia, per exemple, en els volums més reeixits de la *Géographie Universelle* de Vidal i Gallois, com són els de Demangeon, Martonne i Baulig.

En els darrers anys, però, el medi ha tornat a incorporar-se als estudis regionals des d'una nova perspectiva. Aquest fenomen està lligat a les preocupacions pels problemes ambientals i ecològics aparegudes als anys setanta i que portaren a considerar el medi físic com a marc de les activitats humanes i com a recurs. Al mateix temps, també tingué una gran importància l'estudi de l'impacte de les activitats productives sobre el medi físic. Aquesta nova preocupació pel medi no en suposà, en molts casos, un tractament exhaustiu, sinó una presentació selectiva d'aquells aspectes que contribueixen a explicar la diferenciació entre els territoris del món. Per aquest motiu, el paper del medi variarà d'una regió a una altra per tal com els condicionaments naturals i els recursos ambientals tenen una importància diferent a cada regió. Això ha suposat abandonar l'esquema clàssic i fossilitzat dels estudis regionals que començaven invariablement per la presentació del medi físic (relleu, clima i vegetació) per passar a una anàlisi més «fina» de com les condicions físiques són un suport de les activitats humanes i com són modificades per aquestes activitats.

De la descripció a l'explicació

Les geografies universals tradicionals van caure sovint en una descripció estereotipada del món i en un catàleg de fets més o menys objectius. Però alguna obra, com la de Reclus al segle XIX, va intentar avançar en un assaig d'explicació de les disparitats territorials mundials, si bé, malgrat la genialitat i la personalitat indiscutibles d'aquest autor, els instruments dels quals disposava, així com el coneixament del món que es tenia a la seva època, eren encara imperfectes i limitats. Més endavant la *Géographie Universelle* de Vidal i Gallois, en un moment en el qual els treballs de base sobre les diferents regions del planeta eren ja més nombrosos, respresentà un intent més ambiciós de descriure el món i, per fer-ho, utilitzà el mètode d'estudi regional emprat en les grans tesis regionals franceses de principi de segle, hereves del *Tableau* de Vidal de la Blache. Però aquest mètode tendia encara cap a la descripció (artística i literària), més que cap a l'explicació causal. Així, l'obra vidaliana és encara eminentment descriptiva i se l'ha acusat (Ferras, 1987) de limitar-se a ser un exercici acadèmic, si bé alguns volums, com són els ja mencionats de Demangeon, Martonne i Baulig, representen un intent notable d'avançar en l'explicació de la diferenciació regional. Aquest autors van aconseguir de superar les limitacions d'un esquema ja amb símptomes de fossilització als anys trenta i de donar una visió molt viva de la realitat del seu temps, cosa que no es pot dir respecte als autors d'alguns altres volums.

La imitació acrítica del model d'estudi regional de l'escola francesa va portar a obres que, sovint d'una manera caricatural, continuaven fent una descripció regional abordant per separat els diferents aspectes de la realitat física i humana i sense preocupar-se de les possibles interrelacions explicatives. Però els profunds canvis que ha experimentat la geografia en els darrers decennis i les aportacions mencionades en els apartats anteriors ofereixen la possibilitat d'abordar l'estudi regional del món des d'una òptica que permeti passar d'una simple enumeració de fets o una descripció artística a una explicació de caire científic que sigui capaç de fer adonar de l'enorme riquesa que representa la gran varietat de regions que hi ha al món. Escriure una geografia universal no és una tasca fàcil, però possiblement ara estem en millors condicions de fer-ho; de les «revolucions» dels darrers trenta anys hem après una nova manera de veure el món, d'entendre els mecanismes efectuarors de l'espacialitat a escala planetària i d'explicar-los d'una manera més clara.

Cap a una nova geografia regional del món?

Si ara disposem de millors instruments per analitzar la diferenciació de l'espai a escala planetària, cal potser que ens plantejem la possibilitat de continuar el que ha estat històricament una de les missions dels geògrafs: explicar als nostres conciutadans el món on vivim. La crisi de la geografia regional tradicional va portar a abandonar sovint els estudis de regions i del món, deixant de banda així una de les tradicions més riques de la nostra disciplina. Però, com diu Gregory (1978, 278, ed. esp.) «desde el mismo momento en que se declaró fallecida a la geografía regional... los geógrafos han intentado revivificarla de algún modo u otro, lo cual les honra», afegint que «se trata de una tarea vital».

Si la necessitat de no abandonar la geografia regional potser encara no ha originat molts debats entre els geògrafs (malgrat aportacions com les de Hart, 1982 i Healey, 1983, entre d'altres), no deixen de ser significatives les postures d'autors com Johnston (1984, 1985 i 1986), que proclamen la necessitat de no deixar només en mans d'altres científics l'explicació del nostre món i que aquesta és una tasca vital per a la supervivència de la nostra ciència. En un món que tendeix a la uniformitat imposada per unes pautes de consum i de comportament cada cop més alienants, la reivindicació del dret a «ser diferent» és cada vegada més forta entre moltes dones i mols homes. Es per això que el geògraf té l'obligació, davant de la societat, d'explicar el perquè de les diferències que hi ha al món i, sobretot, de promoure la comprensió entre els homes de tot allò que no és com nosaltres. Si volem que la geografia tingui un paper destacat en la nostra societat i que la seva veu sigui escoltada, si volem fer un món més just i que visqui en pau, és necessari que siguem capaços de respondre a les preguntes que les dones i els homes es formulen sobre el món on viuen i ara disposem possiblement d'un bagatge més ric per fer-ho.

Referències bibliogràfiques i bibliografia

- ACKERMAN, E. (1963), «Where is a research frontier», *Annals of the Association of American Geographers*, 53, 4, trad. cast. *Geocrítica*, 3, 1976, pàg. 5-24.
- AMIN, S. (1970), *L'accumulation à échelle mondiale. Critique de la theorie du sous-développement*, París, Anthropos, trad. cast., Madrid, Siglo XXI, 1974.
- AMIN, S. (1973), *Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, París, Les editions de Minuit, trad. cast., Barcelona, Fontanella.
- ARROYO, F. (1984), *Subdesarrollo y Tercer Mundo*, Madrid, Cincel.
- BAILLY, A.S. (1982 a), «Percevoir la région: territorialité et images mentales», *Espaces et Sociétés*, 41, pàg. 187-190.
- BAILLY, A.S. i SEGUIN, H. (1982 b), *Introduction à la géographie humaine*, París, Masson.
- BAILLY, A.S. et al. (1984), *Les concepts de la géographie humaine*, París, Masson.
- BAILLY, A.S. i FERRIER, J.P. (1986), «Savoir lire le territoire: plaidoyer pour une géographie régionale attentive à la vie quotidienne», *L'Espace Géographique*, XV, 4, pàg. 259-264.
- BALANDIER, G. et al. (1956), *Le Tiers Monde, sous-développement et développement*, París. P.U.F.
- BARAN, P. (1957), *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, trad. cast., Mèxic, Siglo XXI, 1966.
- BARAN, P. i SWEEZY, P.M. (1966), *Monopoly Capital*, Nova York, Modern Readers, trad. cast., Mèxic, Siglo XXI, 1966.
- BERTALANFFY, L. Von (1975), *Perspectives on general System Theory*, Nova York, George Braziller, trad. cast., Madrid, Alianza Editorial, 1979.
- BLIJ, H.M. de (1971), *Geography Regions and Concepts*, Nova York, John Wiley.
- BLIJ, H.M. de (1974), *Essentials of Geography, Regions and Concepts*, Nova York, John Wiley.
- BOSQUE MAUREL, J., BOSQUE SENDRA, J. i GARCÍA BALLESTEROS, A. (1984), «Geografía política, geopolítica y geografía militar en España (1940-1978)», Barcelona, *Actas del III Coloquio Ibérico de Geografía*, pàg. 45-54.

- BUTTNER, A. (1971), *Society and Milieu in the French geographical Tradition*, Washington, The Association of American Geographers, trad. cast., Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1980.
- CAPEL, H. (1981), *Filosofía y ciencia en la geografía contemporánea*, Barcelona, Barcanova.
- CASAS TORRES, J.M. (1975-76), «Países subdesarrollados y países desarrollados: contenido de estos términos. Variables que los definen», *Geographica*, XVII-XVIII, pàg. 109-140.
- CASAS TORRES, J.M., dir. (1979), *Geografía Descriptiva*, Madrid, Ed. Magisterio Español, 3 vols.
- CASTELLS, M. (1971), *Problemas de investigación en la sociología urbana*, Madrid, Siglo XXI.
- CASTELLS, M. (1972), *La question urbaine*, París, Maspéro, trad. cast., Madrid, Siglo XXI, 1974.
- CASTRO, J. de (1949), *Le livre noir de la faim*, París, Les Editions Ouvrières, trad. catalana, Barcelona, Estela, 1962.
- CASTRO, J. de (1952), *Géopolitique de la faim*, París, Les Editions Ouvrières, trad. cast., Madrid, Guadarrama, 1972-75, 2 vols.
- CAZES, G. i DOMINGO, J. (1975), *Les critères du sous-développement*, Montreuil, Bréal.
- CHALIAND, G. i RAGEAU, J.P. (1983), *Atlas stratégique. Géopolitique des rapports de forces dans le monde*, París, Fayard, trad. cast., Madrid, Alianza Editorial.
- CLAVAL, P. (1968), *Régions, nations et grands espaces. Géographie générale des ensembles territoriaux*, París, M. Th. Génin.
- CLAVAL, P. (1981). «Le géographe et les réalités culturelles. L'approche culturelle en géographie», *L'Espace Géographique*, X, 4, pàg. 242-248.
- CLAVAL, P. (1984), «Un peu d'auto-censure et quelques mauvais choix», *Espaces Temps*, 26-27-28, pàg. 42-49.
- COHEN, S.B. (1970), «Geostrategic and Geopolitical Regions», in KASPERSON, R.E. i MINGHI, J.V., eds., *The structure of Political Geography*, Londres, University of London Press.
- xxxxxx (1986), «Comment écrire la géographie régionale?», *L'Espace Géographique*, XV, 4, pàg. 241-243.
- DICKENSON, J.P. et al. (1983), *A Geography of the Third World*, Londres, Methuen, trad. cast., Barcelona, Omega, 1984.
- DI MEO, G. (1985), *Les pays du Tiers Monde*.
- DRESCH, J. (1956), «Le fait national algérien», *La Pensée*, Juliol-Agost 1956, pàg. 3-13.
- DUMOLARD, P. (1975), «Région et régionalisation. Una approche systémique», *L'Espace Géographique*, IV, 2, pàg. 93-111, trad. cast. in GÓMEZ, J., MUÑOZ, J. i ORTEGA, N., *El pensamiento geográfico*, Madrid, Alianza Editorial, 1982, pàg. 452-460.
- DUMONT, R. (1961), *Afrique noire. Développement agricole*, París, P.U.F.
- ENGLISH, P.W. (1977), *World Regional Geography: A question of Place*, Nova York, John Wiley.
- FERRAS, R. (1955 a), «L'Espagne: écritures de géographie régionale», Montpellier, *Gip Reclus*.
- FERRAS, R. (1985 b), «Deux siècles de géographie française», *L'Espace Géographique*, XIV, 4, pàg. 312-313.
- FERRAS, R. (1986), «Ecrire de la géographie régionale sur l'Espagne», *L'Espace Géographique*, XV, 4, pàg. 283-288.

- FERRAS, R. (1987), «Trois Géographies Universelles et leur temps», *Préfaces*, 3, pàg. 96-105.
- FERRAL, C.J. (1984-85), «Acerca de la geografía y el estudio del subdesarrollo», *Paralelo* 37, 8-9, pàg. 247-250.
- FLORISTÁN, A. (1955), «Los estudios geográficos en Francia», *Geographica*, II, 5-6, pàg. 9-20.
- FRANK, A.G. (1966), «The development of Underdevelopment», *Monthly Review*, Setembre 1966, trad. cast., Barcelona, Anagrama, 1971.
- GARCIA RAMON, M.D. (1985), *Teoría y método en la geografía humana anglosajona*, Barcelona, Ariel.
- GEORGE, P. (1945), *Géographie sociale du Monde*, París, P.U.F., trad. cast., Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1971.
- GEORGE, P. (1956), *Géographie économique*, París, P.U.F., trad. cast. Barcelona, Ariel, 1958 (1a. ed.).
- GEORGE, P. (1965), *Panorama du monde actuel*, París P.U.F., trad. cast. Barcelona, Ariel, 1970.
- GEZE, F. et al. (1981 i ss.), *L'Etat du Monde*, París, Maspero-La Decouverte, trad. cast. Madrid, Akal, 1985 i ss.
- GREGORY, D. (1978), *Ideology, Science and Human Geography*, Londres, Hutchinson, trad. cast. Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1984.
- GREGORY, D. i URRY, J. eds. (1985), *Social Relations and spatial Structures*, Londres, McMillan.
- GRIGG, D. (1967), «Regions, models and classes» in CHORLEY, P. J. i HAGGETT, P. eds., *Integrated Models in Geography*, Londres, Methuen, pàg. 461-509.
- GRIGG, D. (1972), «The Logic of regional Systems» in DAVIES, W.K.D. ed., *The conceptual Revolution in Geography*, Londres, University of London Press, pàg. 201-239.
- HART, J.F. (1982), «The highest Form of Geographer's Art», *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 1, pàg. 1-29.
- HEALEY, R.G. (1983), «Regional Geography in the Computer Age: a Further Commentary on 'The Highest Form of Geographer's Art'», *Annals of the Association of American Geographers*, 73, 3, pàg. 439-441.
- ISARD, W. et al. (1960), *Methods of regional Analysis: an Introduction to Regional Science*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press i John Wiley, trad. cast. Barcelona, Ariel, 1971.
- JACKSON, R.H. i HUDMAN, L.E. (1982), *World regional Geography: issues for today*, Nova York, John Wiley.
- JOHNSTON, R.J. (1984), «The World is our Oyster», *Transactions of the Institute of British Geographers*, 9, 4, pàg. 443-459.
- JOHNSTON, R.J. (1985), «To the Ends of the Earth» in JOHNSTON, R.J. ed., *The Future of Geography*, Londres, Methuen, pàg. 326-338.
- JOHNSTON, R.J. i TAYLOR, P.J. (1986), *A World in Crisis?*, Oxford, Basil Blackwell.
- KAYSER, B. (1984), «La région, revue et corrigée», *Hérodote*, 33-34, pàg. 220-229.
- KIDROM, M. i SEGAL, R. (1981), *The State of World Atlas*, Londres, Pan Books, trad. cast. Barcelona, Eds. del Sérbal.
- LABASSE, J. (1966), *L'organisation de l'espace*, París, Hermann, trad. cast. Madrid, I.E.A.L., 1973.
- LACOSTE, Y. (1959), *Les pays sous-développés*, París, P.U.F., trad. catalana, Barcelona, Edicions 62, 1963.
- LACOSTE, Y. (1964), «Perspectives de la géographie active en pays sous-développés»,

- a GEORGE, P. et al., *La géographie active*, París, P.U.F., trad. cast. Barcelona, Ariel, 1966.
- LACOSTE, Y. (1965), *Géographie du sous-développement*, París, P.U.F., trad. cast. Barcelona, Ariel, 1971.
- LACOSTE, Y. (1980), *Unité et diversité du Tiers-Monde*, París, Maspero.
- LACOSTE, Y. dir. (1986), *Géopolitique des régions françaises*, París, Fayard, 3 vols.
- LLUCH, E. dir. (1981), *Geografía de la sociedad humana*, Barcelona, Planeta, 1981-1984, 8 vols.
- LÖSCH, A. (1944), *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*, Jena, Fischer, trad. cast. *Teoría económica espacial*, Buenos Aires, Ateneo, 1957.
- MALTE-BRUN, C. (1810 i ss.), *Précis de la Géographie Universelle ou Description de toutes les parties du monde*, París, Buisson, 8 vols.
- MANERO, F. (1982), *Subdesarrollo y países subdesarrollados*, Barcelona, Salvat.
- MARTINEZ VAL, J.M. (1942), «Sobre el concepto y la realidad científica de la geopolítica», *Estudios Geográficos*, 9, pàg. 833-864.
- MASSEY, D. (1978), «Regionalism: some current issues», *Capital and Class*, 6, pàg. 106-125.
- MASSEY, D. (1979), «In what Sense a Regional Problem?», *Regional Studies*, 13, pàg. 233-243.
- MASSEY, D. (1985), «New Directions in Space» in GREGORY, D. i URRY, J. eds., *Social Relations and spatial Structures*, Londres, MacMillan, pàg. 9-19.
- MELÓN, A. (1941), «Geopolítica o Geografía Política», *Estudios Geográficos*, 2, pàg. 5-33.
- MÉNDEZ, R. i MOLINERO, F. (1984 a), *Geografía y Estado. Introducción a la Geografía Política*, Madrid, Cincel.
- MÉNDEZ, R. i MOLINERO, F. (1984 b), *Espacios y Sociedades. Introducción a la geografía regional del mundo*, Barcelona, Ariel.
- MEYNIER, A. (1969), *Histoire de la pensée géographique en France (1872-1969)*, París, P.U.F.
- MOLERO, J. et al. (1981), *El análisis estructural en economía: ensayos de América Latina y España*, Mèxic, F.C.E.
- MOUSSA, P. (1959), *Les nations prolétaires*, París, P.U.F., trad. cast. Madrid, Tecnos.
- NAVARRO, V. (1982), «Los límites de la teoría de sistemas del mundo en la comprensión y definición de las formaciones capitalistas y socialistas», *Mientras Tanto*, 13, Pàg. 121-133.
- NIR, D. (1985), «La valeur socio-culturelle de la géographie régionale», *L'Espace Géographique*, XIV, 1, pàg. 69-71.
- PATTERSON, J.H. (1974), «Writing Regional Geography: problems and progress in the Anglo-American realm», *Progress in Geography*, 6, pàg. 3-26.
- PIVETEAU, J.L. (1982), «La région entre le regard nomothétique et le regard idiographique», *Espaces et Sociétés*, 41, pàg. 179-181.
- RAFFESTIN, C. (1980), *Pour une géographie du pouvoir*, París, Litec.
- RECLUS, E. (1875 i ss.), *Nouvelle Géographie Universelle. La Terre et les hommes*, París, Hachette, 19 vols., trad. cast. Madrid, El Progreso Editorial, 1888 i ss.
- RECLUS (1985), *Pour la Géographie Universelle. Charte de la rédaction*, Montpellier, Maison de la Géographie.
- REITSMA, H.-J. (1982 a), «Development geography, dependency relations and the capitalist scapegoat», *The Professional Geographer*, 34, 2, pàg. 125-130.
- REITSMA, H.-J. (1982 b), «Geography and dependency: a rejoinder», *The Professional Geographer*, 34, 3, pàg. 337-342.

- RICQ, C. (1982), «La région, espace institutionnel et espace d'identité», *Espaces et Sociétés*, 41, pàg. 113-129.
- RIUDOR, LL. (1986), «La geografía y el estudio regional del mundo: reflexiones a propósito de dos obras recientes», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 8-9, pàg. 185-202.
- ROSTOW, W.W. (1960), *The Stages of Economic Growth. A non-communist manifesto* Cambridge (Massachusetts), Cambridge University Press, trad. Ast. Mèsic, F.C.E., 1961.
- SÁNCHEZ, J.E. (1981), *La geografía y el espacio social del poder*, Barcelona, Los Libros de la Frontera.
- SANGUIN, A.-L. (1975), «L'évolution et le renouveau de la géographie politique», *Annales de Géographie*, 463, pàg. 275-296.
- SANGUIN, A.-L. (1976), *Géographie Politique. Bibliographie internationale*, Montreal, Les Presses de l'Université de Québec.
- SANGUIN, A. -L. (1977), *La géographie politique*, París, PUF., trad. cast. Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1982.
- SANTOS, T. (1970), «La crisis de la teoría del desarrollo y las relaciones de dependencia en América Latina», in DD.AA., *La dependencia político-económica de América Latina*, Mèxic, Siglo XXI, pàg. 149-187.
- SANTOS, M. (1977), «Society and space: social formation as theory and method», *Antipode*, 9, 1, pàg. 3-13.
- SAUVY, A. (1951), «Les critères du sous-développement», *Population*, Octubre-Desembre 1951.
- SAUVY, A. (1958), *De Malthus à Mao Tsé-Toung*, París, Denöel trad. cast. *El problema de la población en el mundo. De Malthus a Mao-Tse Tung*, Madrid, Aguilar, 1961.
- SLATER, D. (1982), *Capitalismo y desarrollo regional*, Amsterdam, Centro de Estudios y Documentación Latinoamericanos.
- SMITH, N. (1982), «Theories of Underdevelopment: A response to Reitsma», *The Professional Geographer*, 34, 3, pàg. 332-337.
- SOPPELSA, J. (1980), *Géographie des armements*, París, Masson.
- STAVENHAGEN, R. (1965), «Siete tesis equivocadas sobre América Latina», *El Día*, Juny, 1965, ed. esp. in STAVENHAGEN, R. et al., *Tres Ensayos sobre América Latina*, Barcelona, Anagrama, 1980 (2a. ed.), pàg. 9-42.
- STEEL, R.W. (1982), «Regional geography in practice», *Geography*, 67, pàg. 2-8.
- SUNKEL, O. i PAZ, P. (1973), *El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo*, Mèxic, Siglo XXI.
- TAYLOR, P.J. (1985), *Political Geography. World-economy, Nation State and Locality*, Londres, Longman.
- ULLMAN, E. (1941), «A theory of location for cities», *The American Journal of Sociology*, 46, pàg. 853-864.
- VICENS VIVES, J. (1950), *Tratado de geopolítica*, Barcelona, Teide.
- VIDAL DE LA BLACHE, P. (1903), «Tableau de la Géographie de la France», a LAVISSE, E., *Histoire de la France depuis les origines jusqu'à la Révolution*, Tom I, primera part, París, Hachette.
- VIDAL DE LA BLACHE, P. i GALLOIS, L. (1927 i ss.), *Géographie Universelle*, París, A. Colin, trad. esp., Barcelona, Montaner y Simón, 1928-1955, 22 toms, 25 vols.
- VIDAL VILLA, J.M. (1976), *Teorías del imperialismo*, Barcelona, Anagrama.
- VIEILLE, P. (1986), «Du transnational au politique-monde?», *Peuples Méditerranéens*, 35-36, pàg. 309-338.
- VILÁ VALENTÍ, J., dir. (1970), *Geografía Ilustrada Labor*, Barcelona, Labor, 1970-1972, 4 vols.

- VILÁ VALENTÍ, J. (1983), *Introducción al estudio teórico de la geografía*, Barcelona, Ariel.
- WALLERSTEIN, I. (1974), *The modern World-system*, Nova York, Academic Press, trad. cast. Madrid, Siglo XXI, 1979.
- WHEELER, J.O. (1986), «Notes on the Rise of the Area Studies Tradition in U.S. Geography 1910-1929», *The Professional Geographer*, 38, 4, pàg. 53-61.